

irányba sem mozdította ki a regényt, melynek képzetkörével élve mondhatnánk: az ötlet megtermékenyült, de esztétikai értéként nem jött világra. Az író túlságosan leszűkítette azt a rést, „amelyen át önmagában másokat és mást ismerhet fel”, holott a regényírással ez volt a célja.

CSÁNYI Erzsébet

VALÓSÁG ÉS KÉPZELET HATÁRÁN

Grendel Lajos: *Bőröndök tartalma*. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1987

Grendel Lajos novelláinak legújabb gyűjteményében, a *Bőröndök tartalma* azonos című elbeszélésében az író és kiadói lektor elbeszélőnek szokatlan tudás kerül a birtokába: arra kéri fel, olvasson el egy több-bőröndnyi kéziratot, amelynek nincs kezdete és vége, oldalai számozás nélküliek, tehát tetszőlegesen felcserélhetőek. A mamutkézirat ismeretlen és véletlenül felbukkanó szerzője „nem néhány szereplőt, hanem tömegeket mozgatott. (...) Szereplői beúsztak egy pillanatra a képbe, aztán örökre eltűntek, mintha azt akarnák példázni, hogy egy bizonyos abszolút látószögől nézve, ezeknek az embereknek az élete nem hosszabb, mint amikor egy pillanatra felkattintjuk a villanyt a szobában, majd újra lekapcsoljuk. Egyetlen mondatba sűrítve ábrázolta sorsukat, de mivel a sorsukat ábrázolta, abban benne volt egész életük, eltűnésük semmiben sem hagyott hiányérzetet. Hamarosan az a benyomásom támadt, hogy emberem kézírata magában foglalja az összes lehetséges emberi sors ábrázolását, s így abban mindenki felvonul, aki valaha is élt a földön. (...) Emberem szövegében egymásra torlódtak az események, egyik mondatról a másikra változtak a helyszínek, s miközben a boldogság érzésének vagy az elmúlásnak, vagy a szerelmi közösülésnek, vagy a kamaszkori melankóliának s az emberi létezésre jellemző egyéb érzelmi és tudati állapotoknak az elképesztően sokféle variációit idézte meg, szabadon kalandozott az időben, s egy pillanatig sem próbálta elhíttetni, hogy olyan ponton vetette meg a lábát, ahová a százezere felé szétfutó jelenségek megérkezni törekednek”.

Már ebből a kötetnyitó, a lét és az alkotás allegóriájaként is felfogható elbeszélésből is kitétszik az, ami tartalmi determinánsként az itt olvasható szövegek legtöbbször kisebb-nagyobb mértékben meghatározza: hogy a világnak egyetlen jelensége sem rendelkezik az egyediség kritériumával, semmi sem egyszerűségében csodálatos, hanem szinte eleve elrendelékenységűen minden csak ismétlés, valaminek az árnyéka, mása. Egyszer már minden dolog megtörtént valahol másutt. A világ jelenségei nem behatárolhatóak, csupán ismétlődésük determinált. A *Bőröndök tartalma* című novellában az elbeszélését író főhős szövegét, de magát a főhóst is, egyszer már megírták a végtelen kéziratban. Az

unokatestvérek című elbeszélésben előbb a rokonként bemutatkozó Szilvia emlékeiben, tudatában léteznek csupán a szereplők és az események, majd Bandinak, az elbeszélőnek az álma materializálódik: közvetlenül ébredése után fényképek sorát kapja kézhez álmának jeleneteiről. „Bizonyos értelemben csupán a tükörképe vagyok annak a férfinak, aki hagyta, hogy lecsalogassák a kis belvárosi pincegalériába az idős onirista festő kiállítására” — kezdi monológját *Az onirizmu: tréfáinak* elbeszélője, hogy a novella végén megállapítsa: az okfejtés „mintha fél-álomban hallottam volna”. A *Csehszlovákiai magyar novella* főhőse addig kutat egy elfeledett költő életének dokumentumai és vershagyatéka után, hogy egyszer csak azon kapja magát: „Eljátszott a gondolattal, hogy ő és Páll Imre egyazon személy”. Az *Egy ponyvaregény* végének író elbeszélőjét abba a faluba hívták meg író—olvasó találkozárra, amelyet ifjúkori regényének lapjain talált ki, s betűről betűre megelevenednek előtte s lejátszódnak vele a regényként még fiktív történet jelenetei. A *Szemérmes beszámoló egy álom közepéről* című novellában pedig még egy lépéssel beljebb hatolunk az irracionális tartományába: az álom az álomban ismétlődik meg és teljesül be, olyanban, „amelyből nincs ébredés”.

Grendel Lajos novellái a „valóság és a fikció határán” keletkeztek, s nem véletlen, hogy a kötetet a Jorge Luis Borgesnak ajánlott elbeszélés indítja. Szövegei között vannak olyanok, amelyekben az alteregóképzet, a kettős élet, a misztikus és az irracionális kerül túlsúlyba, míg másokban inkább a kisszerű élet tragikuma, végzetessége kerekedik ki. A kétféle novellatípust a szerző lényegében azonos módon formálja meg: egy hagyományos elbeszélő eljárás, az elodázó feszültségteremtés segítségével. Míg a túlsúlyban irracionálisnak nevezhető novellákban a feszültség arra irányul, elkerülhető-e a tragédia, bekövetkezik-e a már nyilvánvaló vagy még sejtett végzet, addig a másik csoportba tartozókban inkább a sorsábrázolás kerül előtérbe, s a szövegek végkifejlete a hős jellemének, cselekedeteinek következménye. E novellák szereplőinek közös jellemzője, hogy menekülnek. A *Legutolsó ítéleté* kezdetben anyja elől, ám miután hazudozásaival anyját öngyilkosságba kergeti, múltja, ön maga elől. A *Még innen* hőstől „öngyilkosnak” a szavak, s úgy érzi, „mintha hajlékony üvegtáblán sétifikálgatnánk harmincméteres szakadék fölött, s mi behunyjuk a szemünket, hátha úgy biztonságosabb”, *A szabadság szomorúságában* pedig az apa halála miatti lelki-furdalás kíséri végig az elbeszélőt, s míg ugyanitt e novellák végkicsengése így fogalmazódik meg: „az eszköz igenis meghatározza a célt, jobban mondva, a választott eszköz mindig módosítja a célt, s nem egészen oda érkezőnk, ahová elindultunk”, addig az „irracionális” elbeszélésekben az tudatosodik: „senki sem lépheti át büntetlenül a valóság és a fikció határát”, s ezekből olvasható ki feltehetőleg e szövegek szerzőjének ars poeticája is: „Ott is egy íróval találkozhatom-csak, akire a szemtanú kétes értékű szerepét bízta a sors, de akinek egyetlen

szava is elég lehet, hogy megzörgesse bilincseit a determinizmusba vert világ.”

Valóság és képzelet határának keskeny sávján egyensúlyozva e novellák mindentudó elbeszélője nemritkán szentenciákban fejezi ki magát: „Az igazság, az erkölcs és sok más pozitív töltésű fogalom, gondoltam, nem más, mint védekezés a halállal, a megsemmisüléssel szemben”, vagy másutt: „Csak így tágíthatók ki a végesség határai, s győzhet le az idő, amely könyörtelenül elbánik mindennel, ami kilép a létezés előtti homályból, és megmutatja magát, hogy cserében lemondjon a tökélyről, amilyen a nemléttben volt.” Ezek azonban érdekes módon nem teszik filozofikusakká vagy intellektuálisakká még a kifejezetten az irracionálisra rájátszó szövegeket sem, sokkal inkább emelkedetteknek vagy meditatívoknak mondhatnánk őket. Mert átjárja őket a tehetetlen beletörődés végső nyugalma, hogy a rövid emberélet „bármely pillanatban kioltható, s nem remeg bele a világ rendje, és nem rendül meg tőle a lányok szíve”, az ember parányságának a tudata.

S nem utolsósorban az „élő”, léletszerű figurák mentik meg a Grendel-szövegeket az esszéisztikus intellektualitástól. Minden novellában ott a cselekmény, életek esszenciája csapódik ki akár csak néhány oldalon is. Ezek a történetek — bármennyire képtelen léhelyzetet vagy irracionális sorsot jelenítsenek is meg — sohasem szenzációszak. Csupán elegendők. Elegendők arra, hogy teljes mértékben betöltsék a novellákat, hogy fenntartsák érdeklődésünket. Ugyanígy ezeknek az írásoknak a stílusa sem szenzációs. Nyelvezetük letisztult, dísztelen, mégsem kopár. Csupán elegendő egy kompakt novellavilág létrehozására.

Minden lehetséges, ezért minden magától értetődő, természetes ezekben a novellákban, melyek nem könnyed storyk, de nem is megfejthetetlen rébuszok. A nagyfokú írói mesterségbeli tudás mellett éppen ez: a befogadhatóság, a stílus és a nyelvi anyag egyszerűsége teszi Grendel Lajos legújabb kötetének szövegeit meggyőzőekké, mi több: emberközeliékké.

TOLDI Éva

S Z Í N H Á Z

ÁTTÜNTETÉSEK

Ígéretesen kezdődik az előadás: részben még égnék a nézőtéri lámpák, mikor Döbrei Dénes és Bakota Árpád egy-egy kényelmes karosszékben helyet foglal a közönséggel szemben, a két színész néhány percig fi-

Végel László: *Áttüntetések*. — Szabadkai Népszínház. Rendező: Ljubiša Ristić. Díszlet és jelmez: Bjanka Adžić Ursulov. Zene: Lengyel Gábor. Szereplők: Döbrei Dénes, Bakota Árpád, Törköly Levente, Bada Irén, Gyenes Zita, Tanja Tasić, Varga Henrietta, Búbos András, Arcson Rafael és Vajda Tibor.